

Uniwersytet Śląski – Instytut Chemii – Zakład Krystalografii
Laboratorium specjalizacyjne

Opracowanie: dr hab. Izabela Jendrzewska

Specjalność: chemia sądowa

Zastosowanie dyfrakcji rentgenowskiej do badania
preparatów medycznych mogących być przedmiotem fałszerstw.

Bazy danych dyfrakcyjnych.

10 godz.

Cel ćwiczenia: Zapoznanie się z problematyką związaną z identyfikacją substancji jednofazowej lub będącej mieszaniną faz w celu potwierdzenia jej autentyczności. Przeprowadzenie analizy jakościowej dla wybranych leków zawierających kwas acetylosalicylowy i kwas askorbinowy

Aparatura: komputer PC, program Origin, dostęp do bazy danych dyfrakcyjnych ICDD-PDF2, dyfraktogramy wybranych leków.

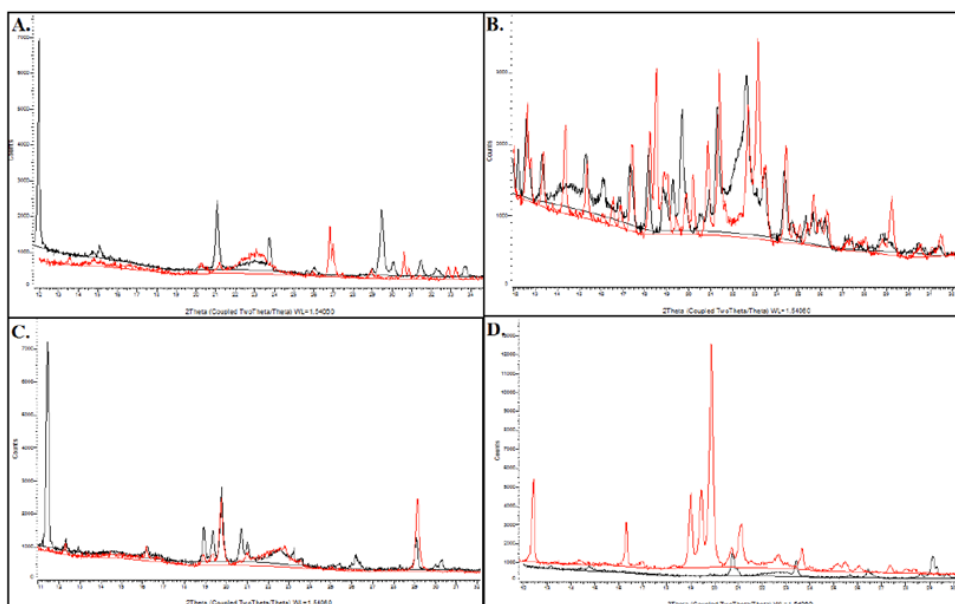
Wprowadzenie.

Każdy lek zanim trafi na rynek musi przejść rygorystyczne badania i podlega prawnym regulacjom. Zakup oryginalnego leku gwarantują nam apteki, w których zatrudniani są farmaceuci. Znaczący wzrost dostępności leków, zwłaszcza możliwość zakupu preparatów medycznych w sklepach, na stacjach benzynowych, czy w internecie stwarza możliwość wprowadzenie do obrotów leków podrobionych, nie zawierających właściwych dla danego leku substancji czynnych. Według Światowej Organizacji Zdrowia „lek sfalszowany to lek rozmyślnie i w celu wprowadzenia w błąd, niewłaściwie oznakowany pod względem składu i/lub źródła pochodzenia. Taki lek może zawierać właściwe substancje aktywne, niewłaściwe substancje, nieprawidłową ilość substancji aktywnych, znaczną ilość zanieczyszczeń, ewentualnie sfalszowane opakowanie bezpośrednie lub zewnętrzne”. Szacuje się, że około 50 % preparatów medycznych oferowanych przez internet jest sfalszowanych [1, 2].

Dlatego też istotne jest kontrolowanie i sprawdzanie składu ogólnodostępnych leków za pomocą różnych technik badawczych. Jedną z takich metod jest rentgenowska analiza strukturalna (RAS), która umożliwia określenie składu fazowego badanych próbek, a dzięki temu stwierdzenie czy dana próbka jest autentyczna i odpowiada wymaganym standardom czy nie (rys. 1).

Metoda dyfrakcji rentgenowskiej jest w kryminalistyce wykorzystywana do badania takich substancji jak [3]:

- substancji krystalicznych występujących w glebach (analiza glinokrzemianów)
- materiałów wybuchowych oraz resztek powstałych o wybuchu w celu określenia fazy organicznej i nieorganicznej
- farb i pigmentów przy kompleksowej analizie dzieł sztuki, lakierów samochodowych i innych tego typu lakierów
- materiałów budowlanych takich jak cementy, cegły, zaprawa murarska w celu identyfikacji i określenia składu mineralnego
- metali i stopów, przy identyfikacji oszustw, np. fałszerstw monet
- substancji niezidentyfikowanych, np. proszków nieznanego pochodzenia celem ich identyfikacji i wyeliminowania potencjalnego ryzyka związanego z ich działaniem
- leków i suplementów diety w celu identyfikacji oszustw, np. fałszerstwa i podrabianie leków oraz innych preparatów medycznych
- narkotyków (analiza jakościowa)

Rys. 1. Dyfraktogramy polikrystaliczne produktów farmaceutycznych oryginalnych (czerwony kolor) i sfałszowanych (kolor czarny).

Identyfikacja substancji na podstawie dyfraktogramów polikrystalicznych

Analiza fazowa polega na wykonaniu dyfraktogramu polikrystalicznego o takiej jakości by refleksy o bardzo słabej intensywności były łatwo rozróżnialne.

Im więcej jest zarejestrowanych refleksów o dobrej rozdzielczości tym identyfikacja badanej substancji jest łatwiejsza i dokładniejsza. Analizę fazową wykonuje się w oparciu o położenie refleksu i jego intensywność i polega na porównaniu dyfraktogramu badanej próbki z dyfraktogramem odpowiednich jednofazowych materiałów wzorcowych, które można otrzymać doświadczalnie lub za pomocą obliczeń teoretycznych. Porównania takie może stosować wykorzystując pełny zapis dyfrakcyjny lub też stosując tzw. zredukowane dane dyfrakcyjne w postaci listy odległości międzypłaszczyznowych d_{hkl} charakterystycznych dla danego materiału polikrystalicznego i odpowiadających im natężeń linii dyfrakcyjnych I_{max} . Zestawy tego rodzaju, zwane listami (d, I_{max}) stanowią rodzaj krystalograficznego „odcisku palca” poszczególnych materiałów i są gromadzone w międzynarodowych bazach danych. Bazy te są stale uzupełniane i aktualizowane. Każda substancja krystaliczna posiada charakteryzujący ją obraz dyfrakcyjny zależny od jej struktury [4].

Bazy danych

Istotnym czynnikiem, który wpływa na zwiększenie wykorzystania technik

dyfraktometrycznych w laboratoriach stworzenie specjalistycznych baz danych dyfrakcyjnych, w których gromadzone są dane dyfrakcji substancji polikrystalicznych, w postaci pliku (PDF – Powder Diffraction File), w którym znajdują się m.in. odległości międzypłaszczyznowe d_{hkl} w zależności od kąta dyfrakcji i względnych natężeń obserwowalnych pików dyfrakcyjnych. Każdy taki zestaw danych zawiera dane z dyfrakcji rentgenowskiej, dane krystalograficzne i bibliograficzne, jak również warunki doświadczalne dotyczące badanego materiału.

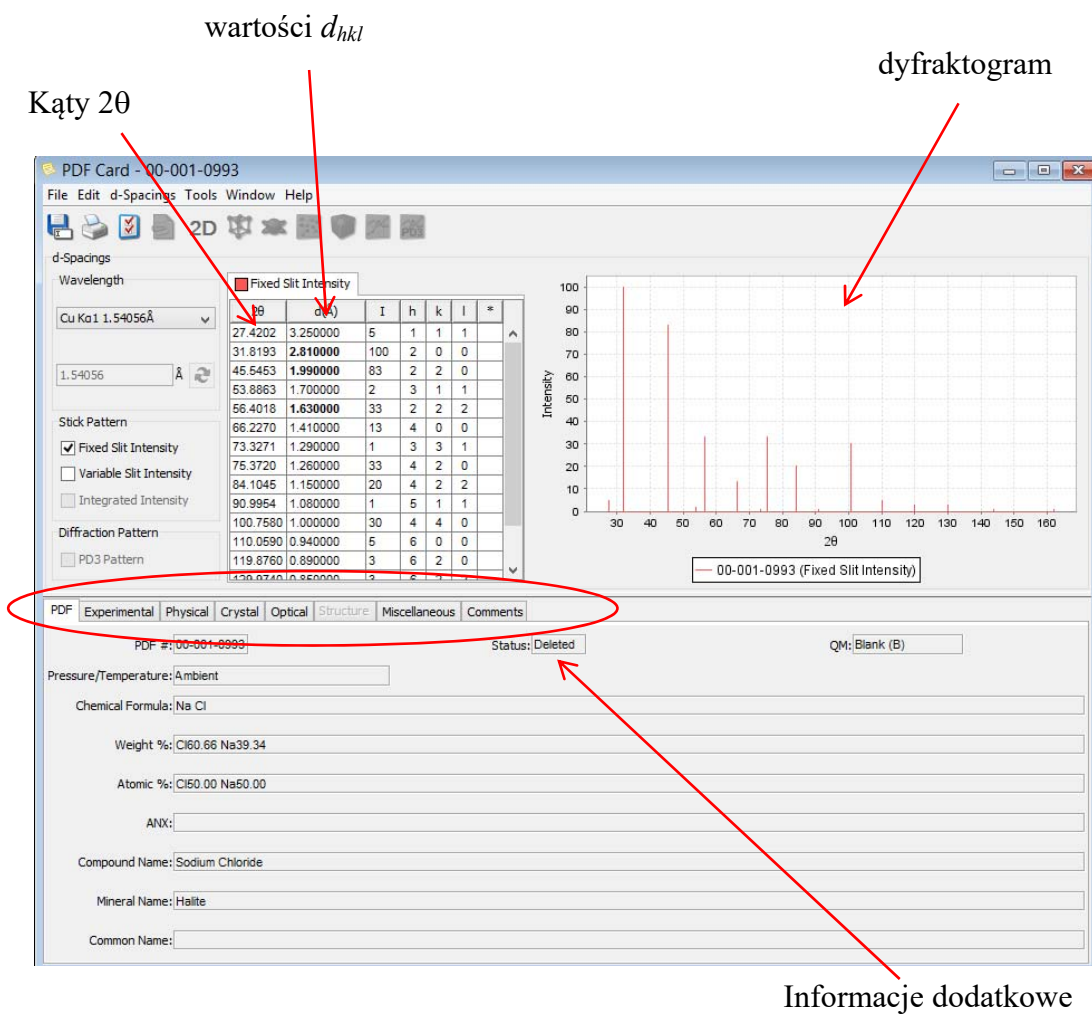
Bazy pozwalają nie tylko zidentyfikować związek, lecz również mieszaninę czy minerał.

Najpopularniejsze bazy danych:

- ICDD – International Centre For Diffraction Data
- ICSD – Inorganic Crystal Structure Database
- CSD – Cambridge Structural Database
- ASTM – American Society for Testing Materials

Przykładową kartę z bazy ICDD PDF 2 przedstawia rysunek 2.

Karta dla NaCl za bazy ICDD PDF2 (00-001-0993) [5]

Analiza jakościowa i ilościowa.

Jakościowa analiza fazowa pozwala identyfikować substancje krystaliczne w postaci w jakiej występują w preparacie. Przeprowadza się ją porównując dyfraktogram otrzymanej substancji z dyfraktogramami wzorcowymi o znanym składzie chemicznym.

Zgodnie z danymi w publikacji [6], jeżeli przesunięcia pików na dyfraktogramie dla produktu, który jest podejrzewany o sfalszowanie, są większe niż $0,2^\circ$ dla danego kąta

dyfrakcji 2 θ w porównaniu z danymi dyfrakcyjnymi dla autentycznego produktu, wówczas produkt spełnia kryteria dla podrobionego produktu.

Analiza ilościowa polega na określeniu wzajemnego stosunku wagowego faz w mieszaninie na podstawie krzywej wzorcowej lub dodatku standardu wewnętrznego. Dokładność wyniku zależy od jakości zarejestrowanego dyfraktogramu, dokładności przygotowania wzorców, zastosowanej metody obliczeń (intensywność refleksu lub powierzchnia refleksu).

Wykonanie ćwiczenia

Część 1. Baza danych dyfrakcyjnych ICDD PDF 2. Analiza jakościowa wybranych leków zawierających kwas acetylosalicylowy.

1. Baza danych dyfrakcyjnych ICDD PDF2
  - uruchomienie bazy
  - omówienie struktury karty PDF2
2. Wykorzystując dane zawarte w materiałach pomocniczych zapoznać się z danymi rentgenostrukturalnymi substancji wchodzących w skład badanego leku: kwas acetylosalicylowy, kwas askorbinowy, kofeina:
  - odczytać nazwę i wzór chemiczny związku, a następnie
  - podać układ krystalograficzny, grupę punktową i przestrzenną, parametry sieciowe
  - podać masę molową, gęstość i liczbę atomów przypadających na komórkę elementarną
  - odczytać wartości kąta 2θ i odległość międzypłaszczyznową d_{hkl} dla trzech najsilniejszych linii dyfrakcyjnych

Dane zapisać w tabeli :

Tabela. 1. Dane rentgenostrukturalne dla związku .....

nazwa związku chemicznego	
wzór chemiczny	
układ krystalograficzny	
grupa punktowa i przestrzenna	

parametry sieciowe	
masa molowa	
gęstość	
kąty 2theta	1. 2. 3.
odległość międzyplaszczynowa	1. 2. 3.

3. Za pomocą programu Origin otworzyć dyfraktogram kwasu salicylowego (patrz załączniki), w zakresie kątowym 10 – 120°, a następnie dla każdej linii dyfrakcyjnej odczytać wartości kąta 2theta, intensywność linii oraz obliczyć odległości międzyplaszczynowe d_{hkl} za pomocą równania Bragga [2]:

$$d_{hkl} = \frac{n\lambda}{2\sin\theta}$$

przyjmując $n = 1$, $\lambda = 1,54056 \text{ \AA}$

Dane zapisać w tabeli (wzór Tabela 2).

Tabela 2. Wyznaczone dane strukturalne dla kwasu acetylosalicylowego w porównaniu z danymi z bazy ICDD

Nr linii dyfrakcyjnej	2 θ [°] z ICDD	2 θ [°] wyznaczone	$\Delta\theta$ [°]	d_{hkl} [Å] z ICDD	d_{hkl} [Å] wyznaczone	I [a.u]

4. Porównując dane dyfrakcyjne z bazy ICDD PDF2 oraz dane otrzymane doświadczalnie określić zgodność badanej próbki z wzorcem pobranym z bazy ICDD PDF2 oraz określić jej autentyczność.
5. Za pomocą programu Origin otworzyć dyfraktogram badanej próbki leku zawierającej kwas ASA (patrz załączniki), w zakresie kątowym 10 – 120°, a następnie dla każdej linii dyfrakcyjnej odczytać wartości kąta 2 θ , intensywność linii oraz obliczyć odległości międzyplaszczynowe d_{hkl} za pomocą równania Bragga
6. Porównując wartości kątów 2 θ odczytanych z dyfraktogramu dla każdej linii dyfrakcyjnej oraz wartości 2 θ zamieszczone w bazie ICDD PDF2 (Materiały Pomocnicze), przypisać każdą linię dyfrakcyjną do odpowiedniej substancji.

7. Dla leków zawierających kwas acetylosalicylowy: Aspirin Bayer, Acard, Aspirin C, Coffepirine wykonać analizę jakościową oraz określić ich autentyczność. Dane zapisać w tabeli (wzór Tabela 3).

Tabela 3. Wyznaczone dane strukturalne dla leku.....w porównaniu z danymi z bazy ICDD

Nr linii dyfrakcyjnej	2Θ [°] z ICDD	2Θ [°] wyznaczone	$\Delta\Theta$ [°]	d_{hkl} [Å] z ICDD	d_{hkl} [Å] wyznaczone	substancja

Część 2. Analiza jakościowa wybranych leków zawierających kwas askorbinowy.

1. Za pomocą programu Origin otworzyć dyfraktogram badanej próbki leku zawierającej kwas AA (patrz załączniki), w zakresie kątowym 10 – 120°, a następnie dla każdej linii dyfrakcyjnej odczytać wartości kąta 2θ , intensywność linii oraz obliczyć odległości międzypłaszczyznowe d_{hkl} za pomocą równania Bragga.
2. Porównując wartości kątów 2θ odczytanych z dyfraktogramu dla każdej linii dyfrakcyjnej oraz wartości 2θ zamieszczone w bazie ICDD PDF2 (Materiały Pomocnicze), przypisać każdą linię dyfrakcyjną do odpowiedniej substancji.
3. Dla leków zawierających kwas acetylosalicylowy: rutinascorbin, Witamina C Alofarm, Polopiryna MaxHot wykonać analizę jakościową oraz określić ich autentyczność. Dane zapisać w tabeli (wzór Tabela 4).

Tabela 4. Wyznaczone dane strukturalne dla leku.....w porównaniu z danymi z bazy ICDD

Nr linii dyfrakcyjnej	2Θ [°] z ICDD	2Θ [°] wyznaczone	$\Delta\Theta$ [°]	d_{hkl} [Å] z ICDD	d_{hkl} [Å] wyznaczone	substancja

Opracowanie wyników i sprawozdanie

Sprawozdanie powinno zawierać:

- zestawienie otrzymanych wyników w postaci tabel
- tok obliczeń wykonanych do obliczenia wartości d_{hkl}
- wnioski

Literatura

1. <https://www.gif.gov.pl/pl/nadzor/sfalszowane-produkty-le/informacje-ogolne/sfalszowane-produkty-le/479,Fakty.html>; data dostępu: 11.02.2017 r.
2. <http://www.nazdrowie.pl/artukul/pulapki-falszywych-lekow>; data dostępu: 14.03.2017 r.
3. R. Bachliński, „Zastosowanie metody dyfrakcji rentgenowskiej XRD do badań narkotyków syntetycznych”, Problemy kryminalistyki, 268 (2009) 51 – 57.
4. Z. Bojarski, E. Łągiewka „Rentgenowska analiza strukturalna”. PWN Warszawa 1988 r.
5. International Centre for Diffraction Data. PDF-2; ICDD: Newtown Square, PA, USA, 2008.
6. 10. <http://www.marshall.edu/forensics/files/DeWitt-Kelsey-Research-Paper-08072015-Final.pdf>, access 12.05.2017

Materiały pomocniczne

00-001-0182 Apr 23, 2018 11:45 AM (Iza Jendrzewska)

Status Deleted QM: Indexed (I) Pressure/Temperature: Ambient Chemical Formula: C6 H4 C O2 H C O2 C H3
Weight %: C60.00 H4.48 O35.52 Atomic %: C42.86 H38.10 O19.05 Compound Name: Acetylsalicylic acid

Radiation: MoK α 1 λ : 0.7093Å Reference: Hanawalt et al. Anal. Chem. 10, 475 (1938).

SYS: Monoclinic SPGR: P21/m (11) AuthCellVol: 3355.70 Z: 16.00
Author's Cell [AuthCell-a: 22.3Å AuthCell-b: 13.2Å AuthCell-c: 11.4Å AuthCell. β : 90.0°
AuthCellVol: 3355.70Å³] Dcalc: 1.426g/cm³ Dmeas: 0.859g/cm³ SS/FOM: F(15) = 1.6(0.025, 393)
Reference: Donnay and Nowacki, Crystal Data. Private Communication

Space Group: P21/m (11) Z: 16.00 Molecular Weight: 180.16
Crystal Data [XtlCell-a: 22.300Å XtlCell-b: 13.200Å XtlCell-c: 11.400Å XtlCell. α : 90.00° XtlCell. β : 90.00°
XtlCell. γ : 90.00° XtlCellVol: 3355.70Å³] Crystal Data Axial Ratio [a/b: 1.6894 c/b: 0.8636]
Reduced Cell [RedCell-a: 11.400Å RedCell-b: 13.200Å RedCell-c: 22.300Å RedCell. α : 90.00°
RedCell. β : 90.00° RedCell. γ : 90.00° RedCellVol: 3355.70Å³]

Crystal (Symmetry Allowed): Centrosymmetric

Pearson: mP336.00 Pearson w/o H: mP208 Subfile(s): Deleted Pattern, Organic
Last Modification Date: 01/29/2008 Cross-Ref PDF #'s: 00-012-0850 (Deleted)

Database Comments: Deleted Or Rejected By: Deleted: Post parcel March 13, 1961 (for 00-012-0850).

00-001-0182 (Fixed Slit Intensity) - Cu K α 1 1.54056Å

2 θ	d(Å)	I	h	k	l	*	2 θ	d(Å)	I	h	k	l	*	2 θ	d(Å)	I	h	k	l	*
7.5497	11.700000	20	0	0	1		31.4744	2.840000	4	4	4	0		38.7825	2.320000	4	9	2	0	
15.5331	5.700000	100	0	0	2		32.7776	2.730000	8	8	1	0		41.9880	2.150000	12	-1	6	1	
20.6874	4.290000	20	-3	1	2		34.4664	2.600000	8	-1	2	4		43.9154	2.060000	4	0	6	2	
22.6647	3.920000	32	-5	1	1		36.3420	2.470000	8	-3	2	4		48.6503	1.870000	4	-9	0	4	
26.9968	3.300000	40	0	4	0		37.6033	2.390000	4	0	3	4		50.6730	1.800000	4	-9	2	4	

00-022-1559

Apr 23, 2018 11:53 AM (Iza Jendrzewska)

Status Deleted QM: Blank (B) Pressure/Temperature: Ambient Chemical Formula: C6 H8 O6
 Weight %: C40.92 H4.58 O54.50 Atomic %: C30.00 H40.00 O30.00 Compound Name: Ascorbic acid

Radiation: CuK α λ : 1.5418Å Cutoff: 9.3 Intensity: Visual Camera Diameter: 19.0
 Reference: Institute of Physics, University College, Cardiff, Wales. ICDD Grant-in-Aid

SYS: Monoclinic SPGR: P21 (4) AuthCellVol: 688.71 Z: 4.00
 Author's Cell [AuthCell-a: 17.299Å AuthCell-b: 6.353Å AuthCell-c: 6.411Å AuthCell. β : 102.18°
 AuthCellVol: 688.71Å³] Dcalc: 1.699g/cm³ Dmeas: 1.65g/cm³ SS/FOM: F(13) = 2.4(0.077, 69)
 Reference: Hvoslef. Acta Crystallogr., Sec. B: Struct. Crystallogr. Cryst. Chem. 24, 23 1968).

Space Group: P21 (4) Z: 4.00 Molecular Weight: 176.13
 Crystal Data [XtlCell-a: 17.134Å XtlCell-b: 6.353Å XtlCell-c: 6.411Å XtlCell. α : 90.00° XtlCell. β : 99.27°
 XtlCell. γ : 90.00° XtlCellVol: 688.71Å³] Crystal Data Axial Ratio [a/b: 2.6969 c/b: 1.0091]
 Reduced Cell [RedCell-a: 6.353Å RedCell-b: 6.411Å RedCell-c: 17.134Å RedCell. α : 99.27°
 RedCell. β : 90.00° RedCell. γ : 90.00° RedCellVol: 688.71Å³]

Reference: 2, 927

Crystal (Symmetry Allowed): Non-centrosymmetric, Enantiomorphic, Optical Activity, Pyro / Piezo (p), Piezo (2nd Harm.)

CAS: 50-81-7 Pearson: mP80.00 Pearson w/o H: mP48
 Subfile(s): Common Phase, Deleted Pattern, Forensic, Organic, Pharmaceutical (Excipient)
 Last Modification Date: 01/29/2008 Cross-Ref PDF #'s: 00-004-0308 (Deleted)

Database Comments: Additional Patterns: To replace 00-004-0308. Deleted Or Rejected By: Deleted by minerals 1980. General
 Comments: Mol. wt.: 176.13. Pattern indexed at Physics Department, University College, Cardiff, Wales.
 Temperature of Data Collection: Pattern taken at 296 K. Unit Cell Data Source: Powder Diffraction.

00-022-1559 (Fixed Slit Intensity) - Cu K α 1.54056Å

2 θ	d(Å)	I	h	k	l	*	2 θ	d(Å)	I	h	k	l	*	2 θ	d(Å)	I	h	k	l	*
10.3015	8.580000	40	2	0	0		23.3281	3.810000	20	3	0	1		34.6037	2.590000	30	-5	0	2	
14.0459	6.300000	30	-1	0	1		25.1354	3.540000	60	4	1	0		35.4512	2.530000	40	2	1	2	
17.3739	5.100000	60	2	1	0		26.9137	3.310000	20	-4	1	1		37.6033	2.390000	20	6	0	1	
19.7121	4.500000	100	-1	1	1		27.9463	3.190000	100	0	2	0								
20.9341	4.240000	20	4	0	0		29.9601	2.980000	90	5	1	0								

00-005-0149

Apr 23, 2018 11:55 AM (Iza Jendrzewska)

Status Deleted QM: Low-Precision (O) Pressure/Temperature: Ambient Chemical Formula: C8 H10 N4 O2
 Weight %: C49.48 H5.19 N28.85 O16.48 Atomic %: C33.33 H41.67 N16.67 O8.33
 Compound Name: Caffeine (anhydrous)

Reference: Eli Lilly and Company, Indianapolis, IN, USA. Eli Lilly and Company

Reference: Ibid.

Molecular Weight: 194.19 Crystal Data [XtlCellVol: 0.00Å³]

Crystal (Symmetry Allowed): Centrosymmetric

CAS: 58-08-2 Subfile(s): Common Phase, Deleted Pattern, Forensic, Organic Last Modification Date: 01/29/2008
 Cross-Ref PDF #'s: 00-029-1594 (Deleted)

Database Comments: Deleted Or Rejected By: Deleted by 00-029-1594. Unit Cell Data Source: Powder Diffraction.

00-005-0149 (Fixed Slit Intensity) - Cu K α 1.54056Å

2 θ	d(Å)	I	h	k	l	*	2 θ	d(Å)	I	h	k	l	*	2 θ	d(Å)	I	h	k	l	*
8.3345	10.600000	1					20.5903	4.310000	5					38.0996	2.360000	1				
10.8067	8.180000	1					26.3461	3.380000	67					41.3834	2.180000	1				
11.9174	7.420000	100					26.9968	3.300000	40					44.3688	2.040000	5				
14.4138	6.140000	1					28.4005	3.140000	21					48.2657	1.884000	1				
15.6157	5.670000	1					29.5543	3.020000	5					49.1260	1.853000	1				
19.6240	4.520000	1					36.4949	2.460000	5					53.1101	1.723000	5				